

„Din sămânța pe care am sădit-o să vină roade chiar în al douăsprezecelea ceas” Interviu cu Emil Petru Rațiu, susținător de o viață al cauzei istro-române

„Din sămânța pe care primii, după cel de-al doilea război mondial, am sădit-o la Triest, prin înființarea Asociației purtând numele marelui patriot Andrei Glavina, vor putea veni roade, pe care toți le așteptăm, chiar în al douăsprezecelea ceas”. Sub aceste auspicii propunem un dialog cu Emil Petru Rațiu, un intelectual militant, medic-scriitor stabilit în Italia din 1969, despre situația istro-românilor la început de mileniu trei și cum poate fi dusă mai departe cauza și limba lor, pentru a o salva de la pierire. De numele lui Emil Petru Rațiu se leagă o susținută și constantă activitate în slujba istro-românilor: a fondat – în 29 aprilie 1994, la Triest

– Asociația culturală istro-română „Andrei Glavina” și revista „Scrisore către fraț rumeri” („Scrisoare către frații români”) prin care acest dialect să-și continue existența, a publicat numeroase articole despre istro-români în presa din Italia, Elveția și România, a participat la congrese internaționale și a susținut cauza istro-română la Consiliul Europei.

Domnule Rațiu, de unde vine interesul dumneavoastră pentru istro-români și graiul lor?

Din faptul că sunt cei mai amenințați cu pieirea limbii și, deci, a identității, în scurt timp, și nu există nici o inițiativă pentru a-i apăra din partea statului român. Cum alte popoare, ca portughezii, spaniolii etc., se mândresc cu descoperirile geografice făcute de înaintașii lor, avem și noi o epocă în istorie, o *Lusiadă* vie, nescrisă, a noastră, aproape necunoscută de marele public, în care strămoșii noștri erau „năieri”, navigatori ai uscatului, cum îi numește Constantin Noica, extinzându-se, în mod pașnic, în baza marii forțe demografice a poporului român de atunci, când mai compact, când mai răzleț, din regatul sârb al lui Ștefan Dușan și Tesalia și Macedonia, la sud, până în Moravia, la nord, și din stepele Ucrainei până în Istria, de la est la vest. O dovadă vie a acelei epoci sunt până în ziua de azi istro-românii, într-o regiune situată pe meridianele geografice la apus de Viena, într-o zonă importantă a Europei, unde se întâlnesc națiunile latine cu cele slave și germane.

Apoi, în ce privește înființarea Asociației culturale istro-române „Andrei Glavina”, vreau să spun că această asociație nu aș fi putut să o înființez de unul singur, fără sprijinul celor din Triest, unde mergeam des – pentru a trece apoi peste graniță la istro-români – în special fără sprijinul lui Ervino Curtis, pe atunci director al Serviciului de relații Externe al portului din Triest, care a pus la dispoziție sala festivă a portului maritim pentru întrunirile asociației noastre istro-române, ceea ce a dat vizibilitate acțiunii noastre, bucurându-ne de atenția, mai mult decât m-aș fi așteptat, a mass-mediei din Triest și chiar din vecina Croație – Rosi Gasperini, ziaristă de la „Voce del Popolo”, și Ezio Mestrovich, care atât de frumos a scris despre istro-români.

Cum ați învățat istro-româna?

Am învățat-o așa cum se învață orice limbă sau dialect pe care nu-l cunoști, din cărți – lipsind, însă, cărți didactice în acest scop și, mai cu seamă, un dicționar adevărat – dar citind texte istro-române, de la cartea *Itinerar în Istria* a marelui patriot Ioan Maiorescu, de la 1857, ulterior tradusă și în limba italiană, de doamna Elena Pantazescu, soția lui Ervin Curtis, până la cele mai recente texte istro-române, acelea ale Profesorului Richard Sârbu de la Timișoara, folosind gramatica Profesorului August Kovacek de la Zagreb și îmbogățindu-mi cunoștințele pe teren, în convorbirile cu oamenii din satele istro-române, unde am ajuns prima oară în 1990, împreună cu Profesorul Carol Lavacek din Praga, pe care l-am cunoscut la congresele aromânilor în Germania, în anii 1980. Dacă ați citit romanul meu *Bariera*, apărut în 1994, ați văzut că acolo este un capitol final în care este vorba de aromâni, de războiul civil din Grecia, din anii 1945-1948.

Cum ați ajuns să scrieți o revistă în istro-română și să fondați o organizație pentru ei?

Pentru faptul, așa cum deja v-am spus, că ei sunt cei mai amenințați cu pieirea limbii și a identității etnice și erau primii care trebuiau ajutați. Revista am început să o scriu după înființarea Asociației istro-române și scoaterea fiecărui număr a fost o muncă istovitoare, neexistând, așa cum am menționat, un dicționar adevărat al dialectului istro-român, nici o ortografie, mai cu seamă că istro-românii învață ortografia croată, în care unele semne grafice se citesc altfel decât la noi, și punându-se, pentru redarea noțiunilor vieții moderne de azi, și problema neologismelor, pe care ei, neavându-le, le-au luat din limba croată care are cu totul alt mod de formare a neologismelor decât limbile latine, deci necorespunzând cu nimic ca sunet cu neologismele din limbile neolatine. Stăteam, câteodată, ore întregi la un singur cuvânt, ca să cumpănesc, de exemplu, cazul gramatical la care să pun un substantiv, sau dacă trebuia să-l scriu articulat sau nearticulat,

căci nu totdeauna corespunde cu limba pe care o vorbim noi în România, adică cu dialectul literar daco-român.

Apoi, scrisă de mine revista, începea calvarul – cred că pot folosi acest termen – al transcrierii ei la calculator, căci eu nu știam încă să folosesc calculatorul și trebuia să mă pun de acord cu doamna de la tipografia „Silgraf” de la Roma, Daniela D’Agostino, pentru orele – multe ore – în care să-mi stea la dispoziție, eu trebuind să-i dictez aproape literă cu literă, iar dânsa trebuind să facă adevărate tururi de forță, pentru a găsi – mai bine zis a inventa – pe tastiera italiană a calculatorului, semnele diacritice românești... Nu mai spun că timpul meu liber era extrem de redus, având un program de muncă foarte încărcat pentru profesia mea de doctor, în policlinici împrăștiate și în afara Romei. La tipografia unde tipăream revistele istro-române se dusesse vestea că erau scrise în limba ucraineană, oricât încercam eu să le explic că era un dialect al limbii române, deci neolatin... Apoi trebuia să expediez zeci, sute de plicuri mari conținând revista, care apărea în condiții grafice deosebite, nemaipunând în cont cheltuielile pe care le-am susținut mereu de unul singur, căci altcineva nu era nimeni, pentru editarea revistei, care se distribuia gratuit. Mii și mii de euro, dați cu entuziasm de unul singur, ca de altfel cei adăugați pentru deplasările la Congresele convocate de Consiliul Europei pe tema limbilor regionale sau minoritare, sau pentru drumurile la Triest, în Istria sau la Zagreb, sau chiar pentru premiile pe care le-am acordat, din banii mei, unor tineri istro-români, în cadrul unei festivități, pentru poezii scrise de ei. Spun aceste lucruri, deoarece astăzi citesc cu mirare, ici și colo, de „entuziaști” de la „Asociația Andrei Glavina” la Triest, care au scos revista „Scrisore către fraț rumer”, citându-se nume de bieți oameni care nu au nici o legătură cu revista, chiar dacă unii-s de origine istro-română, dar nu au, din păcate, habar de istro-română și de română, iar numele cui a scris revista nici nu este pomenit.

Amintiri despre istro-români

Ne puteți împărtăși câteva din amintirile despre istro-românii pe care i-ați cunoscut?

A rememora din traiectoria mea umană legată de istro-români este mult prea lung pentru a o putea cuprinde aici, dar mă voi limita la câteva cazuri: acela al prietenului meu Boris Doricich lu Ovciarich, originar din satul istro-român Jeiăn. Acest om scria poezii și povestiri în dialectul său natal și suferea profund din cauza perspectivei dispariției graiului său matern, găsindu-ne în această privință, amândoi, mai mult decât ceilalți, pe aceeași lungime de undă. I-am trimis spre publicare la revista „MicRomania” din Belgia, trei povestiri, *Roișebarietița (Scufița roșie)*, *Jajeticiu (Degețel)* și *Trei porcici (Cei trei purceluși)*, care au și apărut, prin 2005-2006. În toamna lui 2005 umblam cu dânsul prin așezările istro-române și, animați de același sentiment, distribuim împreună publicații în dialect și audiocasete și CD-uri cu cântece istro-române, înregistrate de Boris Doricich, care era și muzicant, cânta la contrabas și era animator al formației de folclor din Jeiăn. În primăvara lui 2006, l-am întâlnit ultima oară pe acest om minunat, pe un pat de spital la Rijeka (Fiume), abia operat de o tumoră, fără să gândesc că abia după două zile s-ar fi stins... Îi voi purta mereu în suflet amintirea.

Apoi alți oameni cărora le port amintirea... Iosip Stroligo, din Sušnievița, care vorbea limba română literară în mod perfect – singurul istro-român pe care l-am întâlnit să vorbească limba noastră literară, daco-română – deoarece fusese marinar și ajunsese și prin România, unde nu voiau să-l creadă că nu era român din „România”. Un om tare deștept și cu prestanță, care dacă ar fi urmat alte căi în viață, ar fi putut foarte bine să ajungă un profesor universitar. Sau Emilio Pezzulich, din Berdo, foarte inteligent și dânsul, care a reușit, deși a văzut pentru prima oară limba noastră literară, s-o înțeleagă și să traducă dintr-o revistă românească. Era și dânsul un om plin de prestanță, trăise mulți ani prin USA, Elveția – probabil Elveția franceză, căci vorbea foarte bine franțuzește. Împreună cu sora sa, Iolanda, erau ultimii locuitori din Berdo, sat care înainte de război avusese câteva sute de locuitori. Acum a rămas acolo, singură, numai sora sa... Apoi, dintre italieni, trebuie să pomenesc pe înflăcărata susținătoare a cauzei noastre, Profesoara Nerina Feresini, istrieană din Pisino, stabilită după război la Triest. Ea era o memorie vie a fostei comune Valdarsa (Sušnievița), deținând, în afară de amintirile ei personale, mult material de arhivă, pe care l-a publicat în decursul anilor prin reviste din Istria și mai cu seamă în excelentul volum *Il comune istroromeno di Valdarsa*, apărut la Triest în 1996, în excelente condiții grafice; ea a venit și la Roma să prezinte această excepțională carte, la „Accademia di Romania”, dar prezentarea cărții, din nefericire, s-a făcut în absența sa, deoarece dânsa a alunecat pe scara Academiei de la Roma și, transportată de urgență la spital, ne-a îndemnat totuși să nu întrerupem serata, să prezentăm cartea în absența sa... Acea seară a costat-o o fractură de femur, la 84 de ani, din care nu s-a mai refăcut decât parțial. Un caracter eroic, îi datorăm multă recunoștință... Ne-a părăsit la 96 de ani, în iarna lui 2008. Și nu pot să nu amintesc pe un alt extraordinar triestin de adopție, istriean din localitatea Momiano, pe care o avea în sânge și în suflet, învățătorul și istoricul Enea Marin, care ne-a fost atât de apropiat, plecat și el dintre noi.

Ce ne puteți spune despre personalitățile istro-române cele mai importante și legăturile lor cu cultura română?

Cel mai apropiat de cultura română a fost Andrei Glavina (1881-1925), pe drept cuvânt apostolul istro-românilor, care a studiat în școlile din România, unde a fost adus în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, de către marele patriot, Profesorul Theodor Burada, de la Universitatea din Iași. Andrei Glavina a deschis în 1921 prima școală cu predare în limba română și italiană la Valdarsa (Sușnievița), numită, simbolic, „Împăratul Traian”, care însă, odată cu moartea sa prematură, în februarie 1925, a încetat să mai funcționeze, iar statul român, atunci, nu s-a interesat deloc de această școală și de continuitatea ei; înființarea ei a fost sprijinită de prefectul Istriei în acea perioadă, Ubaldo Scampicchio. Comuna bilingvă Valdarsa (Sușnievița), al cărei întâi primar a fost tot Andrei Glavina, a continuat însă să existe până în 1943, când au intrat în Istria armatele lui Tito, care au desființat-o.

A urmat, după cel de-al doilea război mondial, exodul intern al istro-românilor către orașele din Istria și exodul extern, în cea mai mare parte către America și Italia, exoduri care au dat lovitură cea mai grea comunității istro-române, împrăștiind-o în lume și reducându-i mult numărul. Acest exod către alte țări este descris magistral, cu pană de mare romancier, de către Ezio Mestrovich (1941-2003) din Rijeka, în romanul *A Fiume un'estate (O vară la Fiume)*. Mestrovich este laureat al premiului *Istria Nobilissima* pentru opera omnia. Exodul istro-românilor este, de asemenea, descris în unele povestiri ale lui Ezio Bortol din Trieste, care a publicat un volum cu titlul *Vlahi*. Din păcate, cărțile acestora nu pot fi citite și în limba română. Sunt însă bucuroși că Televiziunea Română, prin studioul său de la Timișoara, a venit la invitația mea în 2003 în Istria și a reușit să ia un interviu lui Ezio Mestrovich, care la puțin timp după aceea s-a stins din viață. O altă personalitate istro-română este episcopul Severino Dianich, originar din Valdarsa (Sușnievița), care a fost Președintele Asociației Italiene de Teologie în perioada 1989-1995. L-aș mai aminti și pe tenorul Giorgio Surian – recunoscut pe scena Scalei din Milano – originar din satul Sucodru (Sușnievița).

Dar, există o mare personalitate, care este posibil să fi fost de origine istro-română, care a trăit cu mult înaintea lui Andrei Glavina și de timpurile noastre. Acesta este marele teolog protestant Mattia Flacius (1520-1575), prieten al lui Martin Luther și al lui Philipp Melancton, autor a numeroase opere teologice protestante. Flacius – Vlacich, cum îi spun Croații, Flacius fiind o formă latinizată a etnonimului „Vlah” – s-a născut în Istria, la Labin (Albona), localitate în care astăzi istro-români nu există (ei există la 18 km de Labin, la Sușnievița) dar toponomastica arată numeroase localități cu nume românești în imediata apropiere a Labin-ului, iar în secolul al XIX-lea existau istro-români, pe care i-a vizitat Ioan Maiorescu în 1857, la Schitazza, la circa 10 km de Albona (Labin). Familia lui Flacius, din partea tatălui, se trăgea dintr-o localitate de pe teritoriul agricol al Albonei, chemată „Câmpia Valahului” („Flacciera Gniva”), proprietate a familiei lui Flacius, unde s-a născut și dânsul. El a făcut studii în orașul natal, după care a plecat la studii mai înalte la Veneția, unde era superior al ordinului franciscanilor unchiul său din partea mamei, Baldo Lupetina, care s-a convertit la protestantism și l-a îndrumat spre noua credință și pe tânărul Mattia Flacius, îndemnându-l să plece la izvoarele noii credințe, în Germania. Astfel, după ce a stat un an la Basel, în Elveția, desăvârșindu-și studiile, Flacius a ajuns la Wittenberg, la sfârșitul anului 1541, unde a devenit în 1543 profesor la noua înființată catedră de limbă ebraică, fiind, foarte tânăr încă, unul dintre cei mai mari cunoscători, pe plan european, ai limbii ebraice, iar în 1544 s-a convertit oficial la protestantism. „*Nostri notissimus homo et magnae fidei*” îl chema Luther și declara că, după moartea sa, toată speranța îi era pusă în Flacius. De fapt, Flacius și-a consacrat viața întăririi și răspândirii noii religii și a avut în acest scop contacte epistolare, la 1550, și cu comitele Timișoarei, Petru Petrovici – Petro Petrowijth – căruia îi trimitea din Magdeburg o carte cu dedicație autografă. Flacius a publicat peste o sută de lucrări teologice și a murit la Frankfurt pe Main, la 1575. În autobiografia sa, *Apologia Matthiae Flacii Illyrici ad scholam Vitebergensem in Adiaphororum causa*, apărută în 1549 în limba latină, conținând adevărate pagini literare, care îl apropie atât de mult pe Flacius de sensibilitatea noastră modernă, el nu scrie însă nici un cuvânt despre naționalitatea sa – probabil că nici nu exista prea mult conștiința ei în acea epocă – ci declară doar locul nașterii, numele părinților și itinerarul frământat al vieții sale, care l-a adus la credința protestantă. Originea sa „valahă”, deci românească, a fost pusă în evidență în secolele XIX-XX de mai mulți învățați italieni și străini, dar, din cât am cercetat, nici un istoric sau cărturar român nu a scris până acum despre Flacius și nu l-am găsit menționat nici în enciclopediile românești. Eu am cules, de-a lungul mai multor ani, știri despre el din mai multe izvoare, printre care unele apropiate de epoca lui, sau chiar contemporane cu dânsul, scrise în limbile latină și germană, pe care le-am găsit în special la biblioteca vaticană și la biblioteca civică „A. Hortis” din Trieste, dar nu numai acolo, și am scris o lucrare, din care am publicat doar o mică parte, în suplimentul cultural al unui cotidian național, în 2004. Din studiul testamentului unei surori ale sale, am constatat că în familia lui Flacius existau persoane și cu nume de familie românești.

Promovarea și difuzarea problematicii istro-române

Un eveniment semnificativ a fost congresul internațional dedicat istro-românilor – *Istroromeno ieri, oggi e domani* – desfășurat între 30 martie și 1 aprilie 2000 la Universitatea din Pola, așadar chiar pe teritoriul în care ei trăiesc, congres organizat cu sprijinul și contribuția Asociației „Andrei Glavina”. Care a fost ecoul acestei remarcabile inițiative pentru promovarea și difuzarea problematicii istro-române?

La acest Congres a venit un secretar de stat de la Departamentul pentru Relațiile cu Românii de Pretutindeni, profesori universitari din România, Italia și Republica Moldova, un deputat și un senator din România, funcționari superiori din Ministerul Afacerilor Externe, observatori pentru problemele minorităților din Italia și Belgia, directorul Radiodifuziunii române, ambasadorul în Croația, C. Ghirdă, o delegație de la Arad, televiziunea locală din acel oraș etc. S-a citit un mesaj adresat Congresului de președintele României de atunci, Emil Constantinescu, iar eu am prezentat discursul inaugural în istro-română în aula Facultății din Pola, având satisfacția împlinirii unui act de dreptate pentru acești oameni și limba lor, ținută și ținută în istorie prea mult timp sub obroc, au fost în continuare discursuri frumoase, s-au făcut promisiuni. Dar Congresul nu a avut absolut nici o urmare concretă. S-a semnat un acord de colaborare între Statul român, reprezentat de secretarul de stat de la DRRP, și „Asociația Andrei Glavina”, reprezentată de mine, prin care se stabilea o colaborare care, la cererea mea, a fost aceea, ca prim pas, a ținerii în vara celui an, în mod voluntar, de către mine, a unor cursuri de limbă și civilizație română în cele două localități principale istro-române, dar, plecată delegația la București, nu am mai primit nici un răspuns la repetatele mele cereri adresate la București, așa că, practic, a rămas un acord de colaborare literă goală, neonorat de autoritățile care trebuiau să-i sprijine pe istro-români.

Singurul ajutor, hotărâtor, pe care l-am avut pentru ținerea Congresului, a venit de la Decanul Facultății din Pola, Goran Filipi, și de la Directorul cultural al regiunii Istria, prof. Mladen Dusman, care a finanțat generos acțiunea și mi-au fost totdeauna aproape. În afară de aceștia, am simțit-o atât de aproape sufletește pe inimoasa profesoară de limbă română de la Universitatea din Udine, Teresa Ferro, atât de prematur plecată dintre noi, care a venit la Congres și m-a susținut, ca de altfel de atâtea ori în alte locuri unde ne-am întâlnit. Îi voi păstra vie amintirea...

O altă personalitate prezentă la Congres, pe care o amintesc, este Profesoara de limbă franceză de la Universitatea din Cosenza, mare admiratoare a literaturii române, belgiana Gisèle Vanhese, care a publicat în limba franceză chiar un studiu despre prima traducere a unei poezii de Eminescu în istro-română, făcută de subsemnatul, a poeziei *La steaua*, pe care am citit-o în 1999 și la filiala din Arad a Uniunii Scriitorilor, cu prilejul sărbătoririi a 80 de ani de la unirea Aradului la România.

Ca rod al Congresului istro-român, acolo, la Sušnievița, a rămas doar cartea Rosei Del Conte, cu poeziile lui Eminescu traduse în limba italiană și cu textul românesc, pe care eu am dăruit-o lui Frane Belulovich, fost căpitan în armata iugoslavă, sărbătorindu-l cu ocazia Congresului pentru atașamentul său la limba străbunilor.

Cum se prezintă, la început de mileniu trei, situația istro-românilor și cum poate fi dusă mai departe cauza și limba lor, pentru a o salva de la pierire?

Situația se prezintă tragic, deoarece copiii și tinerii aproape nu mai vorbesc limba, iar dintre vorbitorii care erau acum 15 ani, o jumătate, circa, s-au stins. Calea, pe care de 15 ani o susțin și o invoc, este ca Statul român să ceară Croației punerea în aplicare a Tratatului româno-croat din 1994 și pentru Românii din Istria, așa cum tratatul este aplicat pentru Croații – Carașoveni – din România, îngăduind acelor puțini copii istro-români care au rămas să beneficieze de cursuri, fie ele și facultative, de dialect și limbă română, precum și înființarea unui cămin cultural la Sušnievița și, respectiv, la Jaiân. Lucruri extrem de simple, pentru oameni care gândesc normal, dar responsabilii noștri guvernamentali au complet alt mod de abordare a problemelor minorităților românești, având aceeași ideologie față de minoritățile noastre ca și fostul regim comunist, îmbrăcată acum într-un limbaj demagogic, ce se vrea „democrat”, dar nucleul, substanța, a rămas neschimbată; rezultatul vizibil este drama minorităților românești, lăsate fără nici o remușcare să piară, deși astăzi există atâtea posibilități, pe plan legal, de-a interveni: Tratatul de bază româno-croat, art. 18, tratat ratificat de mult și la București și la Zagreb, „Agreement on cooperation in the fields of education, culture and science between the Government of Romania and the Government of the Republic of Croatia” – art. 2d, art. 4 și art. 15 – precum și, absolut nu în ultimul rând, „Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare” semnată la Strasbourg la 5 noiembrie 1992, de mult timp ratificată de Croația și de România, precum și „Convenția-cadru pentru minorități în Europa” din 1995 etc. Actele normative nu lipsesc, dar lipsește voința politică. Singuri noi, Asociația „Andrei Glavina”, prin subsemnatul, am depus un proiect de rezoluție invocând aceste acte normative în favoarea istro-românilor, la Congresul Uniunii Federative a Minorităților Europene de la Pörschach am Worthersee, în Austria, rezoluție aprobată de acel Congres în 1997, am continuat discuțiile cu reprezentanții oficiali ai Croației la Congresul aceleiași U.F.C.E.E. în 1998, la Praga, am mers la Consiliul Europei, am fost personal la Biroul pentru minorități al republicii Croația, la Zagreb, singurul care

am participat la toate aceste Congrese pentru istro-români, le-am cerut apoi și la Pola, la Congresul istro-român din anul 2000.

În 17 aprilie 2008 a fost depus în Adunarea parlamentară a Consiliului Europei un proiect de rezoluție în sprijinul istro-românilor, din partea unui deputat din Republica Moldova, domnul Vlad Cubreacov. Aceasta dovedește că nimic nu se pierde în viață, nimic nu este inutil, și din sămânța pe care primii, după cel de-al doilea război mondial, am sădit-o la Triest, prin înființarea Asociației purtând numele marelui patriot Andrei Glavina, vor putea veni roade, pe care toți le așteptăm, chiar în al douăsprezecelea ceas. Căci atâta timp cât este viață, este speranță!

Interviu realizat de Afrodita Carmen Cionchin